

Szemle

Elbeszélés a 19. és a 20. század fordulóján. Narratív párbeszéddek

L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011, 246 l.

Nehéz helyzetben van a recenzens, amikor megkapja a feladatot, hogy írjon kritikus ismertetést erről a kötetről, ugyanis ezt már elvégezték maguk a kötet szerkesztői, Hajdu Péter és Kroó Katalin, bevezető tanulmányukban. Esetleg elkövetkezett volna a recenziókról írt recenziók boldog kora? Nem kis *geg* lenne, ha ezzel a felkiáltással egyszerre odautalnánk az olvasót a könyv megfelelő részéhez (9–22.), majd befejeznénk a recenziót. Persze ez több problémát is felvet, valamint sportértéke is kétséges. Dolgunk megkönnyítése érdekében ezért elfogadjuk a recenzió *műfaji* kereteit, megjelölését és megszorításait. Ugyanúgy, ahogy a recenzió tárgyát képező kötet szerkesztői és szerzői „megengedik a *századfordulás elbeszélés* fogalmának fenntartását és irodalmi szövegjelenségének körülhatárolását.” (10. – Kiemelés az eredetiben.)

2011-ben jelent meg a *Párbeszéd-kötetek* sorozat ötödik tagja, ami fizikai formájában követi a harmadik kötet óta állandó külcsínt, s elmondható, hogy alapvetően egy jól megszerkesztett darabot tartunk a kezünkben. Az előlapi borító kapcsán azonban már kérdések merülhetnek fel bennünk. Előttünk áll egy puritán és tárgyilagos főcím (*Elbeszélés a 19. és a 20. század fordulóján*) és egy ezt, ennek irányultságát meghatározó alcím (*Narratív párbeszéddek*), majd mindezek alatt egy kávéházi fotográfia. Érzésem szerint az alcím és a kép között némi feszültség van. Bár a kiadó nem jelölte meg a kép származási helyét, egy rendkívül közismert és előszeretettel felhasznált fotóról¹ van szó, amely a magyar történelmi és kulturális emlékezetben egyértelműen a „századfordulóra” mutat rá, ezért az *ismerős*, a nyugodt, a konfliktusmentes befogadás lehetőségét kínálja fel. Az alcím azonban másra hív minket, ezért ébredhetnek kérdések a könyvet kézbe vevő olvasókban, így akár a (valószínűleg véletlen folytán létrejött) enyhe disszonanciát inspirálónak is nevezhetjük.

A sorozat a „Poétikai-filológiai Párbeszédműhely”-ből indult, ezért nem kerülhetjük meg, hogy foglalkozzunk a tartalomjegyzéket is megelőző beköszöntővel, amelynek teljes változata a sorozat első kötetében lelhető fel. A második kötet óta ugyanaz a részlet szerepel ebből a szövegből, azonban az idézési megjelenés, az apparátus a külcsínnel együtt változott. A harmadik kötet óta az önidézet már idézőjelben szerepel. Ez látszólag megint csak rosszízű szórszálhasogatás, de valójában a változásra való képességet, ugyanakkor a kezdeti célkitűzésekhez való reflektált ragaszkodást is észrevehetjük benne.

¹ Csupán két példa, de ezek mellett még számtalan helyen megtalálható: ez szerepel a *Kávéház-sírató. Törzshelyek, írók, műhelyek*, vál. ERKI Edit, [Bp.], Officina Nova, [1995] című népszerűsítő szövegválogatás címlapján is. A fotóról annyit tudhatunk meg, hogy ismeretlen fényképész készítette 1910 körül, s a „tudós asztalt” ábrázolja a budapesti Centrál kávéházban. Ehhez lásd *Volt egyszer egy Magyarország. A századvég és a századelő világa*, GERÓ András, JALSOVSZKY Katalin, TOMSICS Emőke, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1996, 96–97.

A bevezető tanulmányban a szerkesztők világossá teszik, hogy poétika és filológia „kiegyezését” az előbbi felől kötik meg. Ez a bátor és őszinte gesztus általában jellemző a kötetre, azaz nem kertelnek bizonyos fogalmak, módszertan vagy megközelítés körül. De nem is doktrinerek, így van lehetősége és értelme vitatkozni a szerzőkkel, amire kimondottan fel is hívják a figyelmet. Nemcsak a kötetben belül kapnak teret eltérő szemléletű tanulmányok, de a sorozat minden darabja végén, így itt is, megtalálható a „Párbeszéd-rovat”, ahol új tanulmányokkal frissítik fel a korábbi párbeszédet. Ez a két tanulmány (Kocsis Gézőnek Turgenyev *Tanaszi vízkével*, és Földiák Vince *Aeneiszsel* kapcsolatos írása) és a már említett bevezető adják a keretet, ami közrefogja azt a tíz tanulmányt, ami immáron kifejezetten a századfordulós elbeszélésekkel foglalkozik. A tanulmányokat három nagy tematikus egységbe csoportosították: *Narratív kijelölések – Az elkülönítés és összerendezés alakzatai, Elbeszélés módok irodalomtörténeti és műfaji kontextusokban, A „valóság” reprezentációjának hangsúlyai – Verbális és vizuális tükrözés és elvonatkoztatás*. Azért is elbeszélésekről és nem novellákról van szó, mert találunk itt regényt, kisregényt, elbeszélést, novellát, vázlatot, s számos más műfaji megjelölést, kapcsolódási pontot. A magyar nyelvű szerzők közül elemzésre kerülnek Mikszáth, Bródy, Jókai, Tömörkény és Balázs Béla művei, a nem magyar nyelvű szerzők közül pedig Stevan Sremac, Csehov, Kafka és Eduardo L. Holmberg írásai. Önmagában ez a felsorolás azonban kevés, ugyanis áttételesen sokkal több szerző és műalkotás kapcsolódik be a párbeszéd-univerzumba. Az, hogy a tíz tanulmányból hat nem magyar nyelvű szerzőkkel foglalkozik, összehasonlító irodalomtudományi kontextusba helyezi a kötetet: felhívja a figyelmet arra, hogy a gazdag anyaggal rendelkező magyar századforduló nem egy zárvány a világ irodalmi között, s igenis felfedezhetőek egyezések, de eltérések is, melyek mind irodalomértésünket gazdagíthatják.

Röviden szemlézzük a tanulmányokat, melyeket Hajdu Péter és Kroó Katalin behatóbban és komplexebben ismertet a kötet elején (külön filológiai csemege a bevezető tanulmány szubsztrátumainak feltárása, hogy mely bekezdést melyikük írta), ami megenged a recenzensnek egy kevéske szubjektivitást. A sorrendben az első Török Ervin, aki a satíra mikszáthi koncepcióját vizsgálja *A sípsíriában*, alapos felkészültséggel és fegyelmezett tudományos nyelvezettel. Több fogalmi javaslatot is tesz, például hogy az anekdotikus előadásmód helyett beszéljünk szabad fókuszú elbeszéléstről. Ezt az önkényesen kiragadott javaslatát még fel fogjuk használni a záró gondolatmenethez. Kálmán C. György a tőle megszokott önreflexióval vizsgálja Bródy „kegyetlen és szánakozó” humorát *Az adóisztné albumában*. Csak azért lehetünk valamelyest szomorúak, mert tanulmányának egy rövidebb változatát már 2009-ben publikálta. Hites Sándor az *Abol a pénz nem isten* utalás- és szimbólumrendszerét fejt fel, már-már zavarbaejtően sok idézetet kölcsönözve Jókai kisregényéből. Thomka Beáta Délvidéket idéző dolgozata a középkori életrajzírás egy, a görög-keleti kultúrájú népeknél honos válfaját, a *žitije* hagyományát mutatja be, majd ennek megjelenését követi nyomon a bácskai származású Stevan Sremac *Kir Geras* című elbeszélésében, amit részletesen bemutat és elemez.

Ezt követik a kötet szerkesztőinek tanulmányai. Kroó Katalin már két korábbi munkájának eredményeit, szempontjait viszi tovább nagylélegzetű írásában, ahol

Turgenyev és Csehov műveit olvassa egymásra. A keresztmetszetek és a „hídkeresés” során persze feltűnik Puskin is, sőt az egész 19. századi orosz irodalmi hagyomány. Hajdu Péter sem tudja – szerencsénkre – megkerülni, hogy Jókainak *A három királyok csillaga* című novellája kapcsán ne térjen ki a krimi általános műfaji kérdéseire, sőt a poszt(?)modern(?) elemzési és megközelítési szempontok vizsgálatára. Az ő példája mutatja, hogy humorosan is lehet találó észrevételeket tenni részről és egészről, miközben a lényegről beszélünk. Györffy Miklós Kafkának az 1912-ben íródott *Az ítélet* című művét elemzi az újabb német nyelvű szakirodalom alapján, s mint egyben az író egyik magyar fordítója, számos értékes és érdekes adalékot tár elénk, amikor összeveti az elbeszélés szereplőit és keletkezését Kafka életével, naplóbejegyzéseivel, leveleivel. Szilasi László Tömörkénynek *A tengeri városában* vizsgálja a képiség megjelenését, működését és annak hiányát. Kerek és egész tanulmányának értékét csupán az csökkenti szemünkben, hogy végkövetkeztetésében azt az átforduló apológiát éreztük, mintha mindenképp be *kellene* bizonyítania a műalkotás modernségét, korának meghaladását („nem markalfosan, adomásan, jókaisan archaikus, hanem szinte avantgárd módon modern” – 163.). Menczel Gabriella Eduardo L. Holmberg 19. századi argentin szerző *A csalóány és a művész*ben vizsgálja valóság és illúzió játékát, számos világirodalmi párhuzammal kiegészítve, amikor a műalkotás (jelen esetben a festő képe) valósága kerekedik a realitás fölé. Schiller Erzsébet számunkra kedves módon bizonyítja, hogy az önéletrajzi elemek vizsgálata és beemelése nemhogy csökkentené, de jobban megvilágítja Balázs Bélának *Az én orosz barátnőim* című írásának irodalmi megszerkesztettségét, valamint hatásosan érvel amellett, hogy Dosztojevszkij jelentős hatással volt Balázs élelészemléletére, ami pedig irodalomszemléletére és műalkotásaira is nagyban hatott.

Csak ebből a vázlatos felsorolásból is kitűnhet, hogy gazdag tanulmánykötettel bővült a sorozat. Ahogy már korábban írtuk, bátor és őszinte vállalkozásnak tartjuk a századfordulós irodalomnak ilyen megközelítését, amely ugyanakkor nem csak megengedi, hanem igényli is a szakmai vitát. Értelmezői kísérletekről van szó, amit jól jelez az általunk kiragadott fogalomhasználat is. Hol megtartanak régi, összefoglaló terminusokat (*századfordulós elbeszélés*), hol átírják, cizellálják őket (*szabad főkeuszú elbeszélés*). Ez egy teljesen érthető, az értelmes vita lehetőségével kecsegtető vizsgálati mód. A különböző megközelítések más oldalról fogják meg tárgyukat, ezért szükségszerűen árnyalnak, pontosítanak, transzformálnak fogalmakat, módszereket, de meghagynak egyes egységeket, hogy működtethető és befogadható legyen a rendszer. Mások, máshonnan közelítve, eltérő változtatásokat hajtanak végre, míg egyes elemeket a helyükön hagynak. Az itt felsorolt publikációk is eltérő módszereket alkalmaznak, de érezhető az az erőfeszítés, ahogy a „narratív egészhez” (14.) próbálnak közelíteni. Ezért ha valaki nem érezte a kötet bevezetőjében a kellő alázatot (például bizonyos fogalmak használatának *megengedése*), az megnyugodhat, és bátran a kezébe veheti a sorozat darabjait, így ezt a kötetet is.

Vigh Péter